

HVOR VI ALTID KAN VÆRE SAMMEN

Socialdemokratisk fremtidslykke set fra 1945

”Jeg vil føre dig til et sted, hvor vi altid kan være sammen; [...] hvor alle kan være lykkelige, hvis de selv vil,” lover den søde Karen sin Svend. Dér trives den unge kærlighed med egen bolig og bil. Dér samarbejder alle for fælles vækst – og belønnes med mere fritid og flere forbrugsgoder.

Vi skuer fra sensommeren 1945 ind i det *Fremtidens Danmark*, der først blev fremmanet i Socialdemokratiets nye valgprogram med samme titel. Den unge arbejder Svend og hans udkårne Karen er hovedpersoner i *Drømmen om i morgen*; en godt 20 minutter lang valgfilm produceret op til det første efterkrigsvalg i oktober dét år.¹ Her anskueliggøres den socialdemokratiske efterkrigsvision i bemærkelsesværdigt genretro fremtidsutopisk form og med særlig appel til arbejderungdommen.

Svends fiktive færd gennem fremtidens lykkeligere Danmark viser meget, der kan ligne 1960'ernes velstandssamfund. Her ser vi det dog ikke i dets faktiske, objektive form, men som utopisk og politisk fremtidsprojekt under udarbejdelse, fremstillet af indflydelsesrige socialdemokratiske politikere i en kortvarig politisk konjunktur kendetegnet ved verdenskrigens afslutning og nye fremtidsforhåbninger. Dette projekts ledende forestil-

1 Filmen kan ses via www.arbejdetmuseet.dk.

linger kan i dag virke bedagede. De kan røbe begrænsninger i samtidens kollektive evner til at tænke ud over allerede etablerede normer – både hos den socialdemokratiske afsender og det tilsigtede publikum. De "omskrive[r] sociale normer til sociale goder", som Sara Ahmed udtrykker det i sin artikel i dette nummer af *K&K* (Ahmed 17) Men de viser også typer af fremtidsorientering, kollektiv lykkefordring og politisk diskussion om samfundsøkonomiske grundspørgsmål, som kan synes at være gået tabt i vores egen samtid. I dén henseende taler de nutidens individualiserende lykkeindustri midt imod (jf. Ahmed; Davis).

I denne artikel vil jeg se nærmere på filmen *Drømmen om i morgen* som udtryk for et historisk betinget møde mellem utopiske forestillinger om social lykke og den politiske handling, som sigter mod at gøre lykken til virkelighed. Jeg vil undersøge rumlige og tidslige perspektiver i denne krydsning mellem utopi og politik som forskellige, men forbundne udtryk for længslen efter social lykke, foruden spørgsmål om subjektivitet i udformningen og den forestillede udøvelse af den sociale lykke.

EN REVOLUTIONÆRT GÆRENDE TID

Valgprogrammet *Fremtidens Danmark* når vidt omkring i forskellige samfundsinteresser, men dets filmatisering henvender sig især til den unge, forandringshungrende, men frustrerede arbejder. Svend er frihedskæmper i sommeren 1945, just hjemvendt – alene, afmægtig og ulykkelig – fra sin tørn som garant for ro og orden efter de tyske troppers overgivelse. Han træder ind i sin bylejlighed, hvor bolignøden forener flere generationer under samme tag. Hér har hver sin udsigtsløse syssel: Søsteren læser ugeblade. Faren spiller på væddeløbsduer. Moren ser sønnens forstemthed: "Er der da sket noget," spørger hun. Men *sket noget* er der netop ikke. Svend kæmpede for et bedre Danmark, men den gamle elendighed er løbet med sejren.

Næste morgen er han på fabrikken. Også her hersker den ulidelige gentagelse. "Ingenting er forandret. Den snurrer stadigvæk, den forbandede maskine," funderer han. Men straks tager han sig i det: Maskinen, det produktive arbejde og det samfund, den står for – det er godt nok i sig selv. Vi har blot ladet det gætte magten fra os.

Vi – arbejderne, folket – må altså tage magten over maskinen, produktionen og samfundet. Men hvordan? Svaret kommer ved fyraften. Fra et forbigående socialdemokratisk optog med faner og trompeter træder Karen frem med partiprogrammet i flyvebladsform – som en engel, der fra fremtidens paradisiske Danmark bebuder udfrielse og forener politisk rationalitet med erotisk tiltrækningskraft, individualitet med solidaritet, timelig eksistens med evigheden: ”Jeg vil føre dig til et sted, hvor vi altid kan være sammen. (...) Følg mig, hvad der end sker, og søg mig overalt, hvor du ikke har mig.” Svend forelsker sig pladask og begynder at drømme om deres lykke i det gode samfund.

Svend personificerer dermed den bølge af politisk venstredrejning, kapitalismekritik og forventninger om afgørende samfundsforandringer, som vandt frem på europæisk plan omkring slutningen af Anden Verdenskrig (jf. Müller 125ff; Mazower 185ff). Kommunistpartierne oplevede enestående medvind i mange lande, herunder i Danmark, hvor DKP søgte at slå rødder som nationalt parti ved at videreføre det nationale samarbejde fra Frihedsrådet og søge sammenslutning med Socialdemokratiet – begge dele dog uden større succes (Claudin; Larsen 21-42; Nielsen-Man 142ff).

Socialdemokratiet kunne derimod frygte for sin traditionelle hegemoniske position i arbejderbevægelsen og befolkningen. I mange kerne-støtters øjne var partiet miskrediteret af sin medvirken til besættelsestidens nedskæringspolitik og forringede arbejdsforhold. Det nye program søgte at imødekomme kritikken fra venstre. Man levede i ”en revolutionært gærende Tid med Socialisme som Maalsætning”, bemærkede den meget dannede socialdemokrat Hartvig Frisch i februar 1945 under forarbejdet til det nye program. Og denne tid kaldte på ”Formuleringer, der kan være til Næring for den socialistiske Trang”, men dog ikke måtte gå for vidt. Som partifællen H.P. Sørensen supplerede: Programmet måtte være radikalt i teorien, så det ville blive ”umuligt for Kommunisterne at undslaa at støtte det”, men det måtte også hvile ”paa realistisk Grund” (Dalgaard 111). Med andre ord: Man ville retorisk og formelt imødekomme den politiske radikaliserings blandt dele af arbejderne, men for at kanalisere deres skarpe samtidskritik og forandringsiver ind mod et reelt mere moderat socialdemokratisk indhold.

Indholdet blev dog også fornyet. Nye tanker om økonomisk organisering og planlægning inden for kapitalismens rammer var ved at brede

sig – med udenlandsk inspiration fra både John Maynard Keynes og socialdemokratiske økonomer som svenskeren Gunnar Myrdal og briten William Beveridge. Heraf opstod ”en ny profylaktisk social- og arbejdsmarkedspolitik, velfærdsstaten”, anført af ”[t]idens nye helt, socialingeniøren”, dvs. den samfundsfagligt uddannede akademiker, der nu holdt sit indtog i Socialdemokratiets ledelse efter flere generationer af ledere fra arbejdernes egne rækker (Thing 17f. Jf. Olesen ”Fremtidens” & Olesen ”Keynes”).

I både programmet og filmen kom enheden af politisk-taktiske øjeblikshensyn og programmatisk omformulering til udtryk i en kombination af radikal forandringsdiskurs og appeller til den ligeledes udbredte længsel efter tryghed og sikkerhed oven på krigens uroligheder (jf. Müller 143ff). Man kan se spændingen mellem forandringsdiskurs og tryghedsdiskurs i én af partiets valgplakater fra efteråret 1945: ”Smed nu!” Her afbildes den unge mandlige arbejder – et typologisk forbillede for filmens Svend – i færd med at smede både sit produkt og fremtidens Danmark. Den markante arbejderidentitet og forandringssignalet i overskriften antyder et klassekampsperspektiv og en potentielt vidtrækkende stræben efter samfundsforandring. Men de øvrige paroler handler om sikring af etablerede institutioner og idealer: ”Hjemmenes Tryghed”, ”Bedre Boliger” og ”Arbejde for Alle” – altså snarere en *bedre* udgave af kapitalismen.

Man kan genfinde og nærmere analysere de samme grundlæggende spændinger mellem forandringsdiskurs og tryghedsdiskurs i *Drømmen om i morgen*. Filmen var produceret af Socialdemokratisk Forbund i samarbejde med AOF og med manuskript af fremtrædende socialdemokrater med sans for historiefortælling og filmmediet: Harald Engberg, Poul Hansen, Ernst Johansen med flere. I rollerne så man unge skuespillere, heriblandt den da 24-årige Bendt Rothe (senere kendt som baron von Rydtger i *Matador*) i rollen som Svend. Instruktør Peter Lind formidlede fremtiden med moderne klippeteknikker. Der var altså afsat ret betydelige ressourcer til filmen, som blev forevist til socialdemokratiske valgmøder i efteråret 1945 (Andersen 5). Herefter blev den imidlertid henlagt til glemsel. Den officielle partihistorie affærdiger den ordknappt som en ”svipser” (Bertolt II 343).

Intet i de socialdemokratiske udgivelser eller arkiver giver nogen nærmere forklaring på filmens kortvarige løbebane, men det er let at se forbindelser til det bagvedliggende programs skæbne og partiets udvikling lige

efter krigen. Programmets image af venstredrejning blev hilst velkomment i DKP, men det fik alle andre partier til at tage skarp afstand – heriblandt Socialdemokratiets traditionelle regeringspartner, Det radikale Venstre. Det blev afgørende, når nu den forventede vælgervandring mod venstre udeblev i Danmark. Ved valget i oktober vandt DKP nok 18 mandater fra Socialdemokratiet, men de borgerlige partiers vælgeropbakning var intakt. Danmark fik en borgerlig regering under Knud Kristensen, og Socialdemokratiet lagde *Fremtidens Danmark* på hylden. Programmet fik siden et efterliv som en slags mytisk grundlæggelsesdokument for velfærdsstaten, men dets første, egentlige liv var bundet til den kortvarige konjunktur af håb om ny social lykke ved krigsafslutningen.

PLADS FOR OS ALLE

Lad os gå på videre opdagelse i filmens enklave af fremtidslykke. Ligesom andre engle er filmens Karen en flygtig skikkelse. Hun viser Svend vej ind i lykkelandet, men fortøner sig så. Og på sin jagt efter Karen og kærligheden føres han rundt i det nye samfund.

Fremtidens Danmark er rumligt forandret. Det virker større, lysere og luftigere. Her er der – som det hed i Oskar Hansens berømte sang fra 1934, skrevet i anledning af arbejdsprogrammet *Danmark for Folket* – ”plads for dem alle, plads for alle, der vil”: Bonden har mere jord end før, og landarbejderen bedre kår. Den unge kærlighed er ikke længere hjemløs. Karen og Svend får uden videre tildelt egen lejlighed ”med alle fremtidens bekvemmeligheder” i et nyt forstadskompleks på Syrenvejen 77 og med egen personbil, så Svend kan tilbagelægge den forlængede distance mellem arbejde og bolig.

Udflytningen fra midtbytrængsel til forstadsrummelighed markerer dermed også et brud med byens gamle arbejderkvarterer, der gav næring til Svends utilfredsstillede begær og klassekampsperspektiv. Det er et rumligt markeret brud med fortiden som en ophobning af nød og elendighed, men også som protesttraditioner, som ”de undertryktes tradition” (Benjamin 163). I forstaden er begæret tilfredsstillet og fortiden henlagt til glemsel.

Fremtiden er derimod blevet til nutid, og den videre fremtidsudvikling knytter sig især til tekniske nyskabelser. Her er teleskærme (med dre-

jeskive!), raketknallerter og meget synlige elmastere i naturen. Svends nye benzinsluger kan snart erstattes af den *atomdrevne* personbil, som sættes i masseproduktion lige straks. Og han arbejder ikke længere på den snavsede maskinfabrik, men i lyse, imødekommende omgivelser på "centralstationen for trådløs kraftoverførelse".

Arbejderen er ikke længere passivt vedhæng til maskinen, men indtages aktivt i produktionen via bedriftsråd, som samler ansatte og ledere på den enkelte arbejdsplads, koordineret med dels sektioner for den enkelte branche, dels det samfundsmæssige råd, der angiver overordnede udviklingsrammer. På Svends fabrik vedtages netop den dag en lokal arbejdstidsnedsættelse fra syv til seks timer dagligt – begrundet med virksomhedens produktionsstigning. Hermed illustreres valgprogrammets vision for *industrielt demokrati*, der på partikongressen i august 1945 blev præsenteret af formanden Hans Hedtoft som et led i "en gennemgribende Reformperiode, der skal udbygge vort danske politiske Demokrati til ogsaa at blive et økonomisk og socialt Demokrati" (Dalgaard 104).

Det er dog bemærkelsesværdigt, at dem, der er "plads for" i fremtidens lykkeland, er de samme, som allerede fandtes i det gamle Danmark. Rollerne føres videre, selv om indbyrdes strid afløses af harmonisk sameksistens: Kvinder er *bedre* og *lykkeligere* kvinder, men de er stadig *kvinder* i det grundlæggende komplementære forhold til mænd, som blev formet i romantikkens og den 'klassiske' borgerlige offentligheds storhedstid. Den traditionelle separation mellem offentligheden som mandens primære domæne og hjemmet som kvindens står også stadig ved magt, selv om grænserne er flyttet en del. Så ganske vist er kvinderne synlige og tager del i det nye samfundsliv – Karen er partiorganiseret, og Svends søster er ambitiøs studerende, der skal til psykologieksamen på mandag. Men det er Svend, der passer arbejdet og opfordres til at engagere sig politisk. Og i fremtidslejligheden bevæger han sig forbløffet rundt, hvorimod Karen færdes hjemmevant og endda overrasker ham med et sæt tvillinger, som viser sig at være hans egne. Endnu skarpere tegnes kontrasten på en anden af partiets valgplakater fra dette år: "Hjemmets Tryghed", illustreret ved mor og barn, et tema der gik igen i de næste mange års velfærdspropagerende socialdemokratiske plakater. Snarere end en grundforandring i de kønsbestemte sfærer i den borgerlige offentlighed er her tale om nye

afbalanceringer af de langvarige modsætninger mellem patriarkalisme og ligestillingsfordringer, der også har gjort sig gældende inden for arbejderbevægelsen siden dens begyndelse (jf. Hansen & Petersen).

Og ligesom kvinderne stadig er kvinder i Fremtidens Danmark, er arbejderne stadig arbejdere, der gør deres pligt på fabrikken og i samfundsopbygningen. Arbejdsgivernes, bøndernes og landarbejdernes roller er tilsvarende forbedret og bragt i indbyrdes harmoni, ikke grundforvandlet. Kun de roller, der allerede i det ufuldendte Danmark år 1945 befinder sig uden for de herskende normer – i filmen især arbejdsløsheden – er afskaffet i den projekterede fremtid. Selv den bevidst arbejdssky vagabond er sat i nyttigt virke som levende fortidsmonument på Frilandsmuseet.

Det, man med Jacques Rancière kan betegne som en magtkonstituerende *deling af det sanselige* – med fastlåste roller, placeringer og grænser – er her *justeret* ved den erklærede vilje til at lade arbejderen give sit besyv med om produktionen, men delingen som sådan er fortsat den samme. Viljen til at lytte til arbejderens erfaringer gennem bedriftsrådene er udtrykkeligt tiltænkt "Forslag og Idéer af teknisk og organisatorisk Art, som kan øge Produktionens Effektivitet og medvirke til en stadig Forbedring af Nationens Økonomi" (*Fremtidens* 15f). Inden for virksomhedens rammer skal arbejderen altså stadig kun høres i de sager, der direkte vedrører produktions- og arbejdsprocessen. Det nye valgprograms formuleringer om industrielt demokrati var reelt et led i efterkrigstidens bestræbelser på rationalisering af produktionen. De var, som historikeren Niels Dalgaard har konkluderet, affødt "af politisk-taktiske overvejelser og ikke af et politisk ønske om at udvide demokratiet til arbejdssfæren" (Dalgaard 118, jf. Finnemann 275).

Arbejdet – den instrumentelle foretagsomhed, både på fabrikken og gennem partiet, i den politiske samfundsopbygning – er altså den fundamentale værdi i denne vision. "Det er arbejde, der skal til. Det gode arbejde. Det er dét, der lægger bunden i det hele", belæres Svend af sin bedstefar. Arbejdet ses på én gang som midlet til lykken og som det mål, der ikke tænkes transcenderet. Ganske vist antydes som nævnt kort en kritik af maskinens overmagt som en art fremmedgørelse, i tråd med eksempelvis Hal Kochs karakteristik fra samme år af "Maskinkulturen" (Koch 78). Men vi er meget langt fra f.eks. de opfattelser af arbejdets fremmedgørelse under

kapitalismen som sådan, der bredte sig med de nye Marx-forståelser fra 1950'erne og 1960'erne, for slet ikke at nævne et antiautoritært socialistisk tankeeksperiment som William Morris' utopiske fortælling *News From Nowhere* fra 1889, hvori arbejdet har mistet sine gamle afgrænsninger fra kunstnerisk kreativitet og fri leg.

I det socialdemokratiske tankeunivers anno 1945 hjemsøger maskinkulturens onder kun den dårlige, nedarvede form for kapitalisme, ikke den kommende gode, organiserede kapitalisme. I dette lykkesamfund skal det produktive lønarbejdes målbestemthed derfor heller ikke overvindes, men tværtimod skærpes. Al den energi, arbejderen i den aktuelle virkelighed bruger på at stritte imod, skal i fremtiden kanaliseres ind i en ny identifikation som medarbejder og medborger. Arbejdet skal gøres mindre frastødende. Dets uundgåelige følgeplager skal lindres. Arbejdernes følelse af (kulturelt, ikke retsligt eller økonomisk) 'medejerskab' til den sømløse kontinuitet mellem virksomhed, samfund og stat skal fremmes. Men til syvende og sidst forbliver arbejdet en instrumentelt bestemt pligt. Og maskinkulturen er forfinet snarere end besejret – i den socialdemokratiske efterkrigsvision ligesom i den utopiske roman fra 1888, der udgjorde modpolen til Morris' fortælling: Edward Bellamys *Looking Backward, 2000-1887*. I denne roman skildres et lykkeligere USA ved årtusindskiftet, hvor modsætningen mellem kapital og arbejde er blevet ophævet, og hvor enhver indbygger kan nyde godt af de rigelige forbrugsgoder i sin stærkt udvidede fritid, men til gengæld forventes at yde arbejde inden for den strengt regulerede og centralt overvågede industrielle armé.

LYKKENS IDEOLOGISKE FORANKRING

Filmens og programmets forlængelse af allerede herskende værdier ud i fremtidens idealsamfund kan bekræfte en grundpointe i nyere kritiske utopistudier: at den utopiske fremstilling af samfundsykken og dens kritik af aktuelle ulykker i selve sin form er en "ideologisk kritik af ideologien" (Marin 249). Den er en kritik af den herskende samfundsordens bevarende og legitimerende grundtanker, som muliggøres af selve den fabulerende, virkelighedsdistancerende form, men dog er forankret i og betinget af de selv samme grundtanker. Det indebærer, at denne fremstillingsform ud-

mærker sig som ideologikritisk redskab. Utopiernes bestandigt fejlagtige fremtidsprofetier kan i historisk tilbageblik anskueliggøre, "hvad vi ikke kan forestille os (...) i kraft af de huller i teksten, som er vores egen manglende evne til at skue hinsides epoken og dens ideologiske lukninger," har Fredric Jameson bemærket ("Seeds" 75).

Lykken er – i denne socialdemokratiske udgave fra 1945 ganske som i oplysningstidens nye forestillinger om fremtidslykken, der fandt deres klassiske fremtidsutopiske form i Louis-Sébastien Merciers *År 2440* fra 1770 – den gennemførte *perfektibilitet* i det, som allerede er synligt og værdsat, men som i den utopiske lykkeskildring fastfryses i evige, universelle normer. For så vidt forbindes lykken her med det, Ernst Bloch betegnede som det *sagligt-objektivt mulige* i modsætning til det *objektivt-realt mulige*, dvs. de endnu ikke synlige eller begrebne muligheder, der dog var muligheder i kraft af menneskets evne til at forandre sine livsbetingelser (Bloch 258ff). I Merciers fortælling tog dette form af en republik af oplyste skribenter, gennemsyret af borgerdyd; i den socialdemokratiske fortælling om Fremtidsdanmark angår projektionen fra nutid til mulig fremtid den tilfredse arbejder i harmoni med de øvrige elementer af det tilfredse folk. Den ideologiske fastlåsning af det eksisterende samfunds rolle i den socialdemokratiske fremstilling viser altså, at lykken forestilles realiseret gennem fuldendelsen af det, der allerede findes i det ulykkelige samfund.

Semiotikeren Louis Marin forklarer utopiformens ideologiske karakter med, at den diskursive position, som frembringes i kritikken af det bestående samfund og dets ideologi, ikke selv gøres til genstand for kritik (Marin 250f). Men dette må også indebære, at de ideologiske bindinger i utopiernes lykkeforestillinger er mere end blot en aksiomatisk sandhed. Som Slavoj Žižek har bemærket, er en talers fornægtelse af sit eget standpunkts ideologiske karakter netop den ultimative ideologiske manøvre, hvorimod allerede den kritiske påpegning af ideologiens uovervindelighed rummer en performativ distancering fra den (Žižek 6 & 12-30).

Det var netop ideologiens uomgængelighed, umuligheden af at opnå immunitet mod den, der fra omkring midten af 1800-tallet blev omdrejningspunktet for nye former for kritisk selvrefleksivitet i drømmene om lykkeligere samfund. Denne "nye utopiske ånd", som den franske utopiforsker Miguel Abensour har kaldt det, fik sit berømteste udtryk i Marx'

modvilje mod at diktere eller udmale det fremtidige kommunistiske samfund hen over hovedet på dem, der skulle skabe dette samfund eller leve i det (Abensour "Den vedblivende"). Men Abensour har også udpeget denne ånd som en demokratisering af selve den imaginære udarbejdelse af sociale andetheder, først og fremmest i Morris' ovennævnte utopiske fortælling, der i sin oprindelige føljetonpublicering tog form af løbende narrative oplæg til gensidig diskussion om fremtidsmuligheder (Abensour "William"). Det var således et forsøg på at overvinde den traditionelle utopis karakteristiske 'deling af det sanselige' mellem geniets diktater og de projekterede lydigt-lykkelige borgere af Utopia.

Morris' forehavende var imidlertid kontroversielt, også inden for 1800-tallets nye socialistiske bevægelse. Hos mere ortodokse marxister i datidens socialdemokratier blev Marx' kritik af de ældre utopisters erkendelsesbetingelser bearbejdet til en troskab mod den gradvise historiske udvikling, der nok forudsatte menneskelig aktivitet, men hvis hovedretning i store træk var objektivt fastlagt og lod sig bestemme videnskabeligt. At drøfte fremtidssocialismens enkeltheder var "Tidsspilde", lød det karakteristisk i 1902 fra Socialdemokratiets førende teoretiker, historikeren Gustav Bang. Partiet repræsenterede nemlig en "moderne Socialisme, der staar med begge Ben paa Jorden og kun søger at forstaa og følge Hovedlinjerne i den Udvikling, som er" (Bang "Fra kapitalisme" 244). Denne socialdemokratiske tankegang var utopisk, for så vidt som den stræbte hen mod et endnu ikke virkeliggjort eller ikke helt synligt mål. Men den var samtidig *antiutopisk* ved sin afvisning af enhver udfoldet forestilling om dette måls mulige indretning til fordel for sin bekendelse til *udviklingen* – den fremadskridende udvikling, som også borgerskabets talsmænd havde påberåbt sig, men arbejderbevægelsens førere nu overtog og strakte ud i en endnu ikke realiseret fremtid hinsides det borgerlige samfund.

Manuskriptforfatterne til *Drømmen om i morgen* trodsede den traditionelle socialdemokratiske skepsis over for fantasifulde fremtidsforestillinger, men tæmmede samtidig den utopisk forestillede anderledeshed, idet de illustrerede en politik, der stadig rettede sig mod social forandring, men nu mere entydigt end før orienterede sig mod sagligt-objektive muligheder inden for en allerede synlig udvikling. Selv om programteksten *Fremtidens Danmark* rummede en enkelt reference til det gamle begreb *fælleseje*, var

partiets væsentligste fremtids mål ikke længere dét radikale brud. Det var derimod velfærdsstaten som en gennemgribende forbedring og justering af kapitalismen som rammen om "en lys og lykkelig Fremtid", som den socialdemokratiske presse selv kaldte det i sin korte præsentation af filmen (MB 149). På tværs af denne afgørende forandring syntes arven fra de ældre socialdemokraters bekendelser til *udviklingen* og til *fremskridtet* dog at være intakt.

SAMFUNDSLYKKE OG SUBJEKTIVITET

Filmens sammensmeltning af den utopiske form og socialingeniørens politik rummer samtidig karakteristiske, modsætningsfyldte tilgange til historieskabende subjektivitet. Filmen appellerer til arbejderungdommen som den sociale kraft, der gennem sin utilfredshed med de gamle forhold skal gøre Fremtidens Danmark til virkelighed. Men det egentlige tænkende og handlende subjekt er partiet, og navnlig dets videnskabeligt oplyste ledelse. Arbejderen forbliver derimod defineret ved sit manuelle arbejde og får den dertil passende opgave at levere krop og muskelkraft til virkeliggørelsen af en samfundslykke, som andre har udtænkt på hans og samfundshelhedens vegne. Denne tankegang beror på særdeles skarpe sondringer mellem ånd og hånd og mellem dem, der foreskriver det gode samfunds normer, og dem, der skal skabe og bebo det. I Fremtidens Danmark er der – med en karakteristisk passivformulering fra filmen – *sørget for* indbyggerne.

Præcis hvor langt denne oplyste forsorg rækker til at sikre den enkeltes lykke, står i øvrigt sigende uklart. Filmen synes at veksle mellem en forståelse af lykken som et virkeligt kollektivt, statsgaranteret gode og en forståelse af det gode samfund som en mulighedsskabende ramme om individernes egen subjektive realisering af lykken – "hvis de selv vil", som Karen-figuren udtrykker det; ligesom Oskar Hansen digtede om "plads for alle, der vil". Denne signifikante tvetydighed genfindes i senere kritiske refleksioner over forholdet mellem statens og borgerens subjektiviteter i den virkeliggjorte velfærdsstat (jf. Kjældgaard). Forsorgen kan fremme subjektiviteten, men også kvæle den.

Selv partiets rammesættende subjektivitet synes endda at sætte sig ud af spillet, så snart projektet er realiseret. Ganske vist træder partiet

også frem i Fremtidens Danmark: Svend genforenes flygtigt med Karen til et politisk møde i sognegården, hvor de lytter til socialdemokraten Poul Hansens foredrag om, hvordan virkeliggørelsen af programmet for Fremtidens Danmark har gjort kritikken af det til skamme. Hovedparten af foredraget er imidlertid holdt i karakteristiske datidsformer. Det er en hyldest til det, der er opnået. Og selv, hvor foredraget til slut ser fremad, er det mod en videre færd ad den allerede fastlagte udviklingsretning: atomdrevne personbiler, større produktivitet fremgang, måske også flere lindringer af arbejdspligtens ubekvemmeligheder. Kritikere af udviklingen er ingen steder at se. Utopiens lykkeland er blevet til nutid, politikens opgaver er udtømte, og den historiske udvikling er i det væsentligste afsluttet. Det er "fremtiden som beredt gennem historicitetens afskaffelse, dens neutralisering ved fremskridtet og den teknologiske udvikling" (Jameson "Archaeologies" 228).

Fremtidens Danmark synes med andre ord selv at stå uden egentlig fremtid. Det "sted, hvor vi altid kan være sammen", er netop et *altid*-sted. Det er evigheden i dette liv, på godt og ondt, lykken som det evige nu. Af samme grund virker selve mødet i sognegården også som en påfaldende performativ selvmodsigelse: Hvorfor skulle nogen dog stadig engagere sig politisk? Og hvorfor skulle nogen beskæftige sig med en fortid af nu afsluttet ulykkelighed? Den kollektive, historieskabende subjektivitet har ikke længere nogen plads. Tilbage står højst det individuelle subjekts lykkestræben i lille skala inden for disse givne sociale rammer.

Og dog kan man hist og her ane spor af endnu ikke realiserede fremtidsmuligheder og endnu uløste problemer fra fortiden, selv i Fremtidens Danmark. Når Poul Hansen i sit foredrag dømmer dem, der mente at kunne "skalte og valte med samfundets produktionsmidler", i 1945 ligesom i menneskealdre forud, synes han at låne elementer fra en mere radikal antikapitalistisk retorik. Nok tager også denne formulering fra Hansen sigte på en tilbagelagt epoke, hvori kapitalisterne kun plejede deres egne, snævre interesser til skade for det øvrige samfund, i modsætning til Fremtidens Danmark. Men er netop velfærdsstatskapitalismen ikke kendetegnet ved, at de udskældte kapitalister *stadig* spiller en afgørende samfundsmæssig rolle som ejere af produktionsmidlerne, nu blot inden for det harmoniske samarbejde, som den statslige planlægning skal sikre? Her synes velfærds-

staten som en *bedre* kapitalisme at skærme sig mindre entydigt fra viderekørende socialistiske mål. Socialismen som et postkapitalistisk samfund er nok fortrængt af velfærdsstatskapitalismen, men rester af den synes stadig at spøge i afkrogene af *Fremtidens Danmark* – vel nok som taktisk afstemt indrømmelse til de politisk radikaliserede blandt kernevælgerne, men også som en rest af ældre socialistisk arvegods, der var med til at give retning til fordringen om en *anderledes* kapitalisme.

POLITISK OG UTOPISK LYKKE

Mødet mellem politisk handlingsperspektiv og utopisk form synes dermed på én gang at åbne og lukke begge dele: Utopiens lykkefordring blev åbnet i retning af det umiddelbart praktikable, men i samme bevægelse gjort moderat, mindre vidtrækkende i sin andethedsfantasi og samtidskritik. Politikken blev åbnet for et bemærkelsesværdigt vidtrækkende reformperspektiv, men også låst fast til et forhåndsdefineret endemål, hvorefter politik reelt ville blive reduceret til administration.

Spændingerne mellem åbninger og lukninger samt mellem taktisk tilpasset radikal retorik og et genskrevet moderat politisk indhold, mellem partiets ældre socialistiske arv og dets velfærdsstatslige fornyelse, holdt flere udviklingsmuligheder åbne for både partiet og velfærdsstaten: Fra de første efterkrigsårtiers opbygning af velfærdsstaten under tryghedens og sikkerhedens tegn og socialingeniørernes kyndige lederskab til 1970'ernes kritiske selvrefleksioner hos en ny, mere venstredrejet generation af socialdemokrater kunne partiet påkalde sig arven fra *Fremtidens Danmark* og fremstille sig som i færd med at realisere dets drøm om i morgen.

I dag er både arven, drømmen og overhovedet et distinkt socialdemokratisk projekt vanskeligere at få øje på. Ligesom Poul Hansen i sognegården fra *Drømmen om i morgen* må partiet nu tale om sin velfærdsopbygning i datid, men til forskel fra ham synes det ikke synderligt interesseret i denne fortid. Den utopiske stræben efter fremtidens mulige lykke og varetagelsen af en politisk arv fra fortiden synes at have lidt en fælles, krank skæbne til fordel for en eviggjort nutid – et *altid*, hvori vi måske ikke så meget er *sammen*, som hver skal kæmpe for sit. Men hvem ved? Måske har vi ikke set det sidste til den gamle drøm om velfærdens lykke.

Bertel Nygaard, ph.d., lektor ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet. Har bl.a. udgivet *Kærlighedens samfund. Romantiske utopier i 1800-tallets Danmark* (Aarhus Universitetsforlag 2016), "Manglernes drømme. Om at undersøge det utopiske i historien" (*Scandia* 80:1, 2014) og "La Révolution française et les temporalités historiques dans le premier marxisme" (*Cahiers Jaurès* nr. 212-213, 2014).

WHERE WE MAY ALWAYS STAY TOGETHER

A Social Democratic Vision of Future Happiness From 1945

The Danish Social Democratic propaganda movie *The Dream of Tomorrow* was produced for the first post-war parliamentary election in Denmark in October 1945 to illustrate the project of social happiness as inscribed in the new electoral program of the party, *Denmark of the Future*. The vision of a future welfare state in the program was informed by new conceptions of the feasibility of relatively far-reaching social reform *within* capitalism, but also by concerns about the post-war strengthening of the Communist Party as a rival to the traditional hegemony of Danish Social Democracy, prompting the Social Democratic leadership to emphasize the radical nature of the change envisioned by the program. In the movie this specific political conjuncture of programmatic renewal and tactically determined rhetorical radicalism was translated into a synthesis of a *political* orientation towards immediate change and a *utopian* narrative of imaginary social happiness, seeking to appeal especially to young workers radicalized by the experience of occupation and resistance during the war. The overall result, however, was an uneasy balance between a political reform program and a utopian vision tied to the main ideological coordinates of the present, projected onto a future in which history seemed to have ended.

KEYWORDS

EN: Utopia. Social happiness. The Social Democrats. 1945. Future Denmark.
DA: Utopi. Social lykke. Socialdemokratiet. 1945. Fremtidens Danmark.
NO: Utopia. Sosial lykke. Sosialdemokratiet. 1945. Fremtidens Danmark.
SE: Utopia. Sociala lycka. Socialdemokratin. 1945. Framtida Danmark.

LITTERATUR

- Abensour, Miguel. "William Morris: The Politics of Romance". *Revolutionary Romanticism*. Red. Max Blechman. San Francisco: City Lights Books, 1999: 125-61.
- Abensour, Miguel. "Den vedblivende utopi". *K&K* 114 (2012): 123-42.
- Ahmed, Sara. "Hvorfor lykke, hvorfor nu?". *K&K* 121 (2016): 15-44.
- Andersen, Trine m.fl. *Det saglige paradys – en analyse af to socialdemokratiske partifilm*. Upubliceret universitetsopgave, RUC, 2002.
- Bang, Gustav. "Fra Kapitalisme til Socialisme" (1902). *Den materialistiske historieopfattelse i Danmark før 1945, I*. Red. Uffe Østergård. Århus: Modtryk, 1973: 235-244.
- Benjamin, Walter. "Om historiebegrebet" (1940). *Kulturkritiske essays*. København: Gyldendal, 1998.
- Bertolt, Oluf. *En Bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark*. 3 bd. København: Fremad, 1954-55.
- Bloch, Ernst. *Das Prinzip Hoffnung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1959.
- Claudin, Fernando. *Krisen i den kommunistiske verdensbevægelse. Fra Komintern til Kominform*. Oslo & Århus: Pax & Modtryk, 1978.
- Dalgaard, Niels. *Ved demokratiets grænse. Demokratisering af arbejdslivet i Danmark 1919-1994*. København: SFAH, 1995.
- Davies, William. *The Happiness Industry: How the Government and Big Business sold us Well-Being*. London & New York: Verso, 2015.
- Finnemann, Niels Ole. *I Broderskabets Aand. Den socialdemokratiske arbejderbevægelses idéhistorie 1871-1977*. København: Gyldendal, 1985.
- Fremtidens Danmark: Socialdemokratiets Politik*. København: Socialdemokratisk Forbund, 1945. (findes også via www.arbejdermuseet.dk).
- Hansen, Anette Eklund & Klaus Petersen. "Mellem arbejde og familie – arbejderbevægelses syn på forholdet mellem familie- og arbejdsliv ca. 1945-1980". *Arbejderhistorie* 4 (2000): 33-54.
- Jameson, Fredric. *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Jameson, Fredric. *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London & New York: Verso, 2005.
- Jameson, Fredric. "Utopiens politik", *K&K* 114 (2012): 13-29.
- Kjældgaard, Lasse Horne. "Fremtidens Danmark: Tre faser i dansk fiktionsprosa om velfærdsstaten, 1950-1980". *Kritik* 191 (2009): 31-43.
- Koch, Hal. *Hvad er Demokrati?*. København: Gyldendal, 1945.
- Larsen, Steen Bille. *Kommunisterne og arbejderklassen. En politisk biografi*. København: Tiderne Skifter, 1977.
- Marin, Louis. *Utopiques: jeux d'espaces*. Paris: Les éditions de minuit, 1973.
- Mazower, Mark. *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*. London: Penguin, 1998.
- Müller, Jan-Werner. *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*. New Haven & London: Yale University Press, 2011.
- Nielsen-Man, Søren. *Kurs mod demokrati? Kommunismens demokratigrundlag og DKP's demokratiopfattelse 1919-1947*. København: SFAH, 2008.
- Olesen, Niels Wiium. "Jens Otto Krag og 'Fremtidens Danmark'". *Historie* 19 (1991): 46-72.

Olesen, Niels Wium. "Jens Otto Krag og Keynes". *Arbejderhistorie* 1 (2001): 38-60.

Rancière, Jacques. *The Politics of Aesthetics*, London: Continuum, 2004.

Thing, Morten. "Af velfærdsstatens tilblivelseshistorie". *Social Kritik* 44 (1996): 10-19.

Žižek, Slavoj. "The Spectre of Ideology". *Mapping Ideology*. Red. Slavoj Žižek. London & New York: Verso, 1994: 1-33.